

dır. Aynı dönemde engelliler için ülke genelinde 345 okul faaliyet göstermekte, bunlarda 7107 öğrenci, 2238 öğretmen bulunmaktaydı. İlk ve orta öğretimde kız ve erkek öğrenciler ayrı okullarda eğitim görürken tıp, mühendislik gibi uygulamalı yüksek öğretim kurumlarında karma, dinî ve sosyal bilimlerde ise ayrı ortamlarda eğitim uygulanmaktadır.

Temel eğitim ve orta öğretim kurumlarının müfredat programları dinî-edebî bilimler ve tabii bilimler olarak ikiye ayrılır. İlkinde ilkokul birinci sınıftan lise son sınıfına kadar okutulmakta olan Kur'ân-ı Kerîm ve tecvid, akaid, fıkıh ve İslâm tarihi derslerinin yanı sıra sarf-nahiv ve edebiyat yer almaktadır. Tabii bilimlerden matematik, fizik, kimya, biyoloji, jeoloji gibi dersler okutulmaktadır. Son yıllarda lise ikinci sınıftan itibaren öğretim edebî ve ilmi olarak iki bölüme ayrıldı. Edebî bölümde ağırlık dinî ve edebî derslerdedir, ilmi bölümlerde ise bütün dinî dersler okutulmakla beraber ağırlık tabii bilimlere verilmektedir. Çağdaş eğitime geçme çabasında olan Suudi yönetimi, göçebe kültürünün hâkim olduğu toplumu uygarlık ve çağdaşlık seviyesine çıkarabilmek için geniş maddî kaynaklar seferber etmekte, okul binalarını ve gelişmiş araç gereçlerle donatmaktadır.

Suudi Arabistan'ın eğitim ve öğretim politikasını düzenleyen yasanın birçok maddesinde çağdaş eğitime vurgu yapılarak bilim ve teknolojinin, kültür ve çağdaş eğitimin ülkede yaygınlık kazanması için bütün maddî imkânların seferber edilmesi öngörülmekle beraber temelde eğitim anlayışı ve modellerinin gerçek İslâm prensipleri diye kabul edilen ilkelere göre düzen-

lendiği söylenebilir. Suudi Arabistan'da yüksek öğretimin çekirdeğini ilk defa 1949 yılında Mekke'de on dört öğrenciyle eğitime başlayan Şeriat Fakültesi oluşturur. 1953'te Riyad'da kurulan Şeriat Fakültesi, Câmîatü'l-İlmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'nin (1974) esasını teşkil eder. 2007 yılı istatistiklerine göre Suudi Arabistan'da bulunan yirmi devlet üniversitesinde pek çok fakülte ve araştırma merkezi yer almaktadır. Aralarında Câmîatü'l-Melik Suûd (Riyad), el-Câmîatü'l-İslâmiyye (Medine) ve Câmîatü'ümmi'l-Kurân'da (Mekke) bulunduğu bu üniversitelerin yanı sıra 2007'de Yüksek Öğretim Bakanlığı'na bağlanan ülkenin çeşitli bölgelerindeki on sekiz erkek eğitim enstitüsünden bugüne kadar 70.000 öğretmen mezun oldu. Kızlara ait üniversiteye bağlı 102 eğitim enstitüsü, Sağlık Bakanlığı'na bağlı kırk bir sağlık lisesi ve Çalışma Bakanlığı'na bağlı yirmi sekiz teknik fakülte ile daha birçok fakülte ve enstitünün varlığı ülkedeki yüksek öğretim dikkat çekici bir gelişme kazandığını göstermektedir. Yine Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın nezareti altında özel üniversitelerden 2000 yılında kurulan Prens Sultan Vakıf Üniversitesi, 2003'te açılan Açık Arap Üniversitesi ve 2007 yılında kurulan Prens Muhammed b. Fehd Üniversitesi yanında Arabistan'ın büyük şehirlerindeki on dört özel fakülte çeşitli teknik ve sağlık bilimleri ile ülkenin eğitim ve öğretimine katkı sağlamaktadır. Yüksek Öğretim Bakanlığı'na bağlı olmayan sağlık, meslek ve askerlikle ilgili fakülte ve üniversiteler de mevcuttur. Bunların başında 2004 yılında üniversite seviyesine çıkarılan Prens Nâîf Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi gelir. Kuruluşu 1979 yılına uzanan Arap Güvenlik Bilimleri Merkezi de kayda değer bir eğitim kurumu- dur. Suudi Arabistan'da eğitim ve öğretimin temelini Kur'ân-ı Kerîm ve hadisle Selef âlimlerinin görüşlerinden esinlenen İslâm prensipleri, İslâmî ahkâm ve Arap edebiyatı oluşturur. Bunun yanında modern sosyal ve tabii bilimlerin bütün dalları zaman içinde geliştirilen müfredat programlarında yer almıştır. Ülkede okuma yazma bilenlerin oranı % 90 civarındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Ahmed Abdülhâdi, *Te'avvürü't-ta'lim fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye min 'ahdi'l-Melik 'Abdil'aziz hatte'l-ân*, Kahire 1983; *Te'avvürü't-ta'lim fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye: 1981-1983*, Riyad 1984; *Educational Statistics in the Kingdom of Saudi Arabia: 1983-84*, Riyad 1984; Hamed İbrâhim Sellûm, *Târîhu'l-hareketi't-ta'limiyye fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye: Te'avvürü't-ta'lim*, Riyad 1987; *Siyâsetü't-ta'lim fi'l-memleketi'l-'Ara-*

biyyeti's-Su'üdiyye, Riyad 1995; *Mevsû'atü't-târîhi't-ta'lim memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye fi mi'eti 'âm*, Riyad 1999; Muhammed b. Abdullah es-Selmân, *et-Ta'lim fi 'ahdi'l-Melik 'Abdil'aziz*, Riyad 1419/1999; *İhşâ'atü't-ta'limi'l-'âli fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye*, Riyad 2006; *Takrîr ihşâ'i müceze 'an ta'limi'l-benîn ve'l-benât bi'l-memleke li'l-'âmi'd-dirâsi 1426-1427 H*, Riyad 2007; *et-Ta'limü'l-'âli fi'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'üdiyye takrîr müceze*, Riyad 2008.

SÜHEYL SAPAN

Cezayir. Cezayir'de İslâmiyet'in yayılma-ya başladığı VII. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyıla kadar eğitim ve öğretim genellikle büyük şehirlerdeki camilerde yapılmaktaydı. Ancak Fas'taki Karaviyyîn, Tunus'taki Zeytûne ve Mısır'daki Ezher'e benzeyen büyük eğitim müesseseleri Cezayir'de yoktu. Camilerde verilen temel eğitimden sonra öğrenciler hocaları tarafından daha ziyade Tilimsân, Bicâye ve Tâhert gibi şehirlere yönlendiriliyordu. Ülkede en etkili eğitim kurumları ribâtlardı. Bunların ilki Murâbıtlar döneminde hânedanın önderlerinden Abdullah b. Yâsîn tarafından Senegal nehri üzerindeki bir adada kurulmuştu. İçlerinde mektep, cami ve askerî ocak gibi farklı müesseseleri barındıran ribâtlar müslüman toplumun pek çok ihtiyacını karşılamaktaydı. Buralarda müslümanlar hem cihada hazırlanıyor hem öğrenim görüyordu. Dinî bilgilerin ve kültürün yaygınlaştırılmasında etkili olan bu kurumlar, Endülüs'te Girnata'nın düşmesinin ardından İspanyollar'ın Kuzey Afrika'da bazı sahil şehirlerini istilâ ettiği XVI. yüzyıl başlarına kadar her iki temel işlevini sürdürdü. Ancak ribâtlar ulemâ neslinin azalmasıyla önemini yitirdi ve giderek bazı hurafelerin öğretildiği mekânlara dönüştü.

Murâbıtlar'dan sonra Kuzey Afrika'yı ikinci defa tek bir idare altında toplamayı başaran Muvahhidler çoğu camilerin yanında yer alan medreseler açtılar. Ancak Cezayir'de eğitim ve öğretim amaçlı kurumların açılması Osmanlı idaresiyle başladı. Daha önce eğitime ayrılan müstakim mekânların bulunmaması toplumun eğitilmesinde zâviyelerin etkili olmasına yol açmıştı. Özellikle köylerde ve kırsal kesimlerde zâviye dışında eğitim ve ibadet mekânları yoktu (Sî Yûsuf Muhammed, sy. 3 [1980], s. 193). Murâbıtlar devrindeki ribâtlar gibi zâviyeler de tasavvufî, ilmi ve askerî eğitimin bir arada yapıldığı yerlerdi. Osmanlı döneminin sonuna doğru çok amaçlı zâviyelerin sayısı arttı. Meselâ Tilimsân'da otuz, Kostantîne'de on altı, Berberî kabilelerin bölgelerinde elli zâviye vardı (Ebü'l-Kâsım

Medine Üniversitesi'nin yerleşim planı

Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'ir*, I, 265-266). Bu zâviyeler ilim bakımından iyi bir seviyeye ulaştığı için Karaviyyîn ve Zeytûne medreseleri buralardan mezun olanları yüksek öğrenime kabul etmekteydi. Osmanlı devrinde Cezayir'de eğitimin yapıldığı camiler çoğaldı, her kasabadaki merkezî bir camide bu hizmet verilmekteydi (İd Mes'ûd, sy. 3 [1980], s. 64). Bu hususta meşhur camiler arasında Kostantîne, Bicâye ve Tilimsân'daki ulucamilerle başşehir Cezayir'de on dokuz hocanın görev yaptığı ulucami anılabilir (Ebû'l-Kâsım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'ir*, I, 259).

Cezayir'de ilk medreseler Muvahhid emirlerinden Ebû Ya'kûb Yûsuf döneminde (1163-1184) genelde camilere bitişik olarak inşa edildi (Yahyâ Bû Azîz, sy. 63 [1981], s. 9). Bu medreselerde Arapça ve dinî bilgilerin yanında matematik ve tıp bilimlerinde öğretim yapılmaktaydı (İd Mes'ûd, sy. 3 [1980], s. 64). Osmanlı döneminde medreselerin sayısı hızla arttı, şehir ve kasabaların her mahallesinde birer mektep kuruldu. Böylece köylerde ve kırsal kesimlerdeki zâviyelerin işlevini kasabalarda medreseler üstlendi. Bazı Fransız araştırmacılarının tesbitlerine göre Osmanlı devrinin sonlarına doğru Cezayir şehrinde yirmi dokuz, Kostantîne'de doksan ve Tilimsân'da elli medrese vardı (Emerit, s. 2). Cezayir'de ve Kuzey Afrika'da büyük önem kazanan medreseler arasında bilhassa Muasker'deki Medresetü'l-Muhammediyye ile Batı Cezayir'deki Medresetü Mâzûne zikredilmektedir (Râşidî, s. 127). Osmanlı dönemindeki eğitim kurumlarının inşası ve idaresi hayır severler, vakıflar ve tarikatlarca yapılmaktaydı ve özellikle medreseleri destekleyen vakıflar bulunmaktaydı. Devlet bu tür eğitim kurumlarını kendisi inşa etmese de dolaylı biçimde destek sağlamakta, bunların gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Cezayir'deki Fransız işgalinin ilk günlerinden itibaren sömürge yönetiminin eğitimi ve öğretim alanında halkın aleyhine bir politika izlendi. İşgalin başlangıcında ilkokul, lise ve yüksek mektep seviyesinde 1000 kadar okul kapatıldı. 1880 yılından itibaren ülkede Arapça tadrîsât yasaklandı ve okul kapatma uygulamaları sürdürüldü. Sadece köylerdeki zâviyelere dokunulmadığı için İslâm kültürünün korunması bu kurumlar sayesinde mümkün oldu. Fakat zâviye mezunlarına Fransız idare sisteminde görev verilmiyordu. Bunlar imamlık, kadılık ve müftülük gibi dinî görevlerde hizmet ettiler. Cezayir halkını millî kültüründen koparmakta ısrarlı olan Fran-

sızlar, Avrupalı ailelerin çocukları için Cezayir'de açtıkları okullara çok az sayıda yerli halk çocuğunun girmesine izin vererek onları sömürge yönetiminin amaçlarına uygun bir eğitimden geçirmekteydi. Bu şekilde oluşturulacak yerli kadronun hem Fransız yöneticileriyle halk arasındaki ilişkileri düzenlemesini hem de ülkede Fransız kültürünün yerleşmesine katkı sağlamasını hedefliyorlardı. Bununla birlikte sömürgecilik dönemine ait istatistiklere göre bu proje kapsamında çok az sayıda Cezayirli çocuğa okuma izni verilmişti. Meselâ 1886-1887 öğretim yılında eğitim çağındaki 500.000 çocuktan sadece 5000'ine bu okullarda öğrenim imkânı sağlanmıştı. Daha sonra bu sayının bir miktar arttığı, bir ara Fransızlar'ın Cezayirli için açtığı 439 okuldaki öğrenci sayısının 36.000'e yükseldiği görülür. Aynı dönemde Avrupalı öğrenciler için kurulan 1296 okuldaki öğrenci sayısı 147.000'e ulaştı. 1943-1944 öğretim yılına ait resmî istatistiklere göre okul çağındaki Cezayirli çocukların sadece % 9'u Fransız okullarına gidebiliyordu (Osman Sa'dî, sy. 5 [1955], s. 50). Sömürge yönetiminin bu politikasına karşı koymak amacıyla 1931'de kurulan Cem'iyetü'l-ulemâ'î'l-müslimîn Arapça tadrîsât yapan okullar açtı ve bu yolla halkın müslüman kimliğini kazanması yönündeki çabalara önemli katkılarda bulundu. Bu sayede 50.000 öğrencinin okuduğu 150 kadar okul açıldı (Tâhir Zerhûnî, s. 12). Cemiyetin bazı Arap hükümetleriyle yaptığı anlaşmalar sayesinde her yıl yüzlerce Cezayirli öğrencinin bu ülkelerdeki okullara ve üniversitelere gönderilmesi sağlandı.

Cezayir'in bağımsızlığını elde ettiği 1962 yılından itibaren eğitim ve öğretime büyük önem verilmeye başlandı. Altı-on altı yaş arasındaki çocukların eğitimi zorunlu hale getirildi. Bu sayede öğrenim görenlerin sayısı hızla arttı ve 2003 yılında bunların oranı % 70'e ulaştı (% 79'u erkek, % 61'i kız). Halen dokuz yıllık ilk ve ortaokulda okuyanların oranı erkeklerde % 97, kızlarda % 91'dir. Cezayir'de eğitim dili Arapça olup Fransızca ilkokul üçüncü sınıfta, İngilizce altıncı sınıfta başlamakta; bazı uzmanlık alanlarında İspanyolca, Almanca ve İtalyanca gibi yabancı diller seçmeli olarak okutulmaktadır. Lise öğrenimini tamamlayan öğrenciler Fransa'da olduğu gibi bakalorya sınavına girerek bir üniversiteye yerleşme imkânı bulmaktadır. 2008-2009 öğretim yılına ait resmî istatistiklere göre ülkede mevcut yirmi beş devlet üniversitesinde 1.100.000 öğrenci okumaktadır. Önde gelen üniversiteler arasın-

da Cezayir, Vehrân, Kostantîne ve Tilimsân üniversiteleriyle Huvârî Bû Medyen İlimler ve Teknoloji Üniversitesi yer almaktadır. Ayrıca ülkede uzmanlık fakültesi seviyesinde yüksek teknik okullar bulunmaktadır. Bağımsızlığın ardından din eğitimi konusunda da bazı çalışmalar yapıldı. Bu çerçevede Mısır'ın eski Evkaf nâzırı olan Muhammed Mütvellî eş-Şarâvî başkanlığında Ezher Üniversitesi'nden bir heyet davet edilerek bunların verdiği rapor doğrultusunda ilk ve ortaokullardaki temel öğretim dinî ve din dışı olarak iki kategoride düzenlendi. Ancak 1979'da çıkarılan öğretim birliği kanunuyla bu uygulama ortadan kaldırıldı ve arkasından liselerde İslâmî ilimler bölümü açıldı. Buradan mezun olanlar üniversitelerdeki İslâmî alanlarla ilgili bölümlere devam edebilmektedir. Ülkedeki ilk dinî yüksek öğretim kurumu 1984'te Kostantîne'de açılan Emîr Abdülkâdir İslâm Üniversitesi'dir. Aynı yıl Cezayir Üniversitesi'nde İslâmî İlimler Fakültesi kuruldu. Bunu, 1999 yılından itibaren açılmaya başlayan Vehrân Üniversitesi'ndeki İslâm Medeniyeti Enstitüsü ile Bâtne ve Edrâr üniversiteleri gibi diğer yüksek öğretim kurumlarındaki fakülte ve enstitüler izledi. Bunların dışında özellikle cami görevlilerini yetiştirmek üzere devlet tarafından bazı vilâyetlerde enstitüler açıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sahnûn er-Râşidî, *eş-Suğrû'l-cümânî fi ibtisâmî's-suğrî'l-Vehrânî* (nşr. Mehdi el-Bûabdellî), Kostantine 1979, s. 127; Marcel Emerit, *l'Algerie à l'époque d'Abd el-Kader*, Paris 1951, s. 2, 222; A. L. Tibawi, *Islamic Education*, London 1978, s. 165-170; P. Boyer, *La vie quotidienne à Alger*, Monaco 1964, s. 202; Ebû'l-Kâsım Sa'dullah, *el-Hareketü'l-vañaniyyetü'l-Cezâ'iriyye*, Cezayir 1983, II, 63; a.m.f., *Târîhu'l-Cezâ'iri's-sekâfi*, Beyrut 1998, I, 259, 265-266; İsmâil el-Arabî, *ed-Dirâsâtü'l-'Arabiyye fi'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1986, s. 10-11; M. Âbid el-Câbirî, *İşkâliyyetü'l-fikri'l-'Arabiyyi'l-mu'âşır*, Beyrut 1990, s. 33; Tâhir Zerhûnî, *et-Ta'lîm fi'l-Cezâ'ir kâble ve ba'de'l-istiklâl*, Cezayir 1994, s. 12; Abdülkâdir Halveş, *Siyâsetü Fransa et-ta'limiyye fi'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1999, s. 64; Nouria Benghabrit-Remaoum, "Ecole et religion", *Où va l'Algérie?* (ed. Ahmed Mahibou – Jean-Robert Henry), Paris 2001, s. 289-302; Osman Sa'dî, "Me'sâtü Şa'bin ve tebellüdü zamîr", *Mecelletü'l-âdâb*, sy. 5, Beyrut 1955, s. 50; Mehdi el-Bûabdellî, "er-Ribât ve'l-fidâ' fi Vehrân ve'l-ķabâ'il", *Mecelletü'l-Aşâle*, sy. 3, Cezayir 1973, s. 22; İd Mes'ûd, "Hareketü't-ta'lîm fi'l-Cezâ'ir hilâle'l-'ahdi'l-'Oşmânî", *Mecelletü Sirtâ*, sy. 3, Kostantine 1980, s. 62, 64, 65; Sî Yûsuf Muhammed, "Nizâmü't-ta'lîm fi bilâd: Zevvâve hilâle'l-'ahdi'l-'Oşmânî", a.e., sy. 3 (1980), s. 193; Yahyâ Bû Azîz, "Evdâ'ü'l-mü'essesâti'd-diniyye hilâle'l-ķam 19-20", *Mecelletü's-Sekâfe*, sy. 63, Cezayir 1981, s. 9; Bû Allâm Besâiyh, "eş-Sekâfetü'l-İfrîkiyye: Tûmûhât ve mütâlebbât", a.e., sy. 96 (1986).

